

## Savjetovanje o dokumentaciji spomenika kulture, Goslar, 28. 9 — 8. 10. 1982.

Ivo Maroević

Restauratorski zavod Hrvatske, Zagreb

U okviru programa kulturne suradnje između SR Njemačke i SFR Jugoslavije, a u organizaciji Instituta za veze s inozemstvom iz Stuttgarta (Institut für Auslandsbeziehungen) u Goslaru (SR Njemačka) je od 1-3. 10. 1982. održano tematsko savjetovanje »Inventarizacija, dokumentacija i informacije u zaštiti spomenika kulture«. Ovom stručnom savjetovanju prisustvovali su s jugoslavenske strane predstavnici svih naših socijalističkih republika i pokrajina, a s njemačke strane uvaženi stručnjaci koji se bave predmetnom problematikom. Naslovi iznijetih referata govore o dimenzijama okvirne teme savjetovanja i vrijedi ih citirati:

Dr Tomislav Marasović: »Iskustva Jugoslavije u inventarizaciji i dokumentaciji graditeljskog nasljeđa«,

Dr Richard Strobel: »Mjesto i položaj inventarizacije spomenika kulture u Saveznoj Republici Njemačkoj«, Marjan Kolarič: »Inventarizacija i dokumentacija šteta od elementarnih nepogoda na spomenicima kulture«,

Dr Alfred Haffner: »Dokumentacija u zaštiti tla — prigodom arheoloških istraživanja«,

Branislav Živković: »Dokumentacija konzervatorsko-restauratorskih radova na zidnim slikama«,

Dr Karl Ludwig Dasser: »Dokumentacija restauratorskih radova na umjetničkim djelima«,

Afrin Etheni: »Dokumentacija i restauriranje zidnih slika u crkvi Sv. Nikole u Pečkoj patrijaršiji«,

Dr Enno Burmeister: »Dokumentacija restauratorskih radova na spomenicima graditeljstva«,

Tanja Pejović: »Dokumentacija kod prijenosa spomenika kulture zbog velikih investicijskih radova«,

Jovan Ristov: »Sistem komunikacije u zaštiti kulturnih dobara u Jugoslaviji«,

Hans Haas: »Putevi i ciljevi informacija o zaštiti i brizi za spomenike kulture«,

Dr Ivo Maroević: »Dokumentacija spomenika kulture kao dio informacijskog sustava — principi i metode«.

Ovako široka razmjena mišljenja pokazala je da postoje velike podudarnosti između jugoslavenskih i njemačkih stručnjaka u ocjeni potrebe razvijanja dokumentacije i informacija i nužnosti adekvatne inventarizacije spomenika kulture, ali i razlike u načinu i rezultatima rada. S obzirom na različito zakonodavstvo, koje uvjetuju federalni sustav i samostalnost pojedinih njemačkih pokrajina i naših republika i pokrajina, zajednički je uočena raznolikost pristupa svakoj od kategorija o kojima se raspravljalo. Iako postoji raznolika, duga i bogata tradicija u obje zemlje, još uvijek nije postignuta jedinstvena metodologija u inventarizaciji spomenika kulture. Opseg i stupanj obradbe i količina publiciranog materijala znatno variraju od pokrajine do pokrajine u SR Njemačkoj, a u nas je tek nedavno Savjet za zaštitu čovjekove okoline pokrenuo i dovršava, akciju publiciranja popisa nepokretne kulturne baštine, ujednačavajući tako na najnižem nivou pristup i obradbu elementarnih podataka o nepokretnim spomenicima kulture u Jugoslaviji. Valja istaknuti misao dra E. Burmeistera, koji je u uvodnoj riječi naglasio da različitosti koje postoje u inventarizaciji i dokumentaciji spomenika kulture u obje zemlje ne vuku korijen iz različitih nacionalnih značajki, već iz različitih znanstvenih specijalnosti i metodologija, pa stoga u interesu spoznavanja univerzalnog svjetskog kulturnog blaga, treba težiti prema smanjivanju i izjednačavanju postojećih razlika na nacionalnom i međunarodnom planu.

U okviru podteme o *inventarizaciji spomenika kulture dr T. Marasović* je iznio metodologiju i rezultate čovjekove okoline u kojoj su sudjelovali svi narodi za zaštitu spomenika kulture u Jugoslaviji, kao i druge institucije koje se bave ovom problematikom. Neovisno o opsegu i količini podataka o evidentiranim spomenicima kulture s kojima raspolažu zavodi za zaštitu spomenika kulture u Jugoslaviji, akcije Savjeta išla je prema usklađivanju definicija, određivanju vrsta nepokretne kulturne baštine, kriterija i metoda vrednovanja, s krajnjim ciljem da se publicira, a u pripremi je publiciranja kulturne baštine. On je obuhvatio: arheološke rezervate, povijesne građevine,

povijesne graditeljske cjeline i memorijalne građevine kao i povijesne i memorijalne parkove, prirodno-graditeljske cjeline i oblikovanu vrtnu arhitekturu. Prirodna je baština već publicirana, a u pripremi je publiciranje 8 svezaka graditeljske baštine. Uz elementarne podatke o svakom objektu ili cjelini u inventaru se nalaze i podaci o stupnju, predloženom režimu i programu uređenja dotičnog objekta ili cjeline. Tako provedena inventarizacija graditeljskog nasljeđa nema karakteristike klasičnog inventara spomenika kulture.

Dr R. Strobel je detaljno prikazao stanje inventarizacije u SR Njemačkoj. Kako u 11 njemačkih pokrajina ima 13 različitih službi za zaštitu spomenika kulture, od kojih samo neke potpadaju u resor kulture, to nije bilo moguće osigurati izradbu inventara na centralnoj razini, kako se to radi u Francuskoj. Stoga se javlja opasnost izoliranog načina obradbe i publiciranja izrađenih inventara. Obveza inventarizacije propisana je zakonom tek 1960. god., tako da stanje inventarizacije danas u SR Njemačkoj pokazuje da je došao kraj inventarizaciji u klasičnom smislu. Počinju se izrađivati praktične brze inventarizacije (primjerice u Bavarskoj) kod kojih je primaran stručni rad na terenu. One se uključuju u planove za saniranje starih povijesnih jezgri pojedinih gradova čineći inventare kuća i cjelina. Usporedno se izrađuje corpus spomenika koji sadrži popise i inventare cjelokupnog spomeničkog fonda. Različiti oblici pravne zaštite, koji variraju od pokrajine do pokrajine, uvjetuju i specifične oblike inventarizacije. Govoreći o metodi inventarizacije dr R. Strobel je naglasio da izbor onoga što se inventira na terenu ovisi o razini znanja osobe koja inventira. Prigovor koji se često čuje da inventari imaju samo stvarnu motivaciju, ublažuje se primjenom i upotrebom podataka iz inventarizacije u svakodnevnoj praksi. Još uvijek se inventarizacija provodi na konzervativni način — zapisima, fotografijom, crtežom i sakupljanjem podataka za zbirke. Automatska obradba podataka nije u SR Njemačkoj još prošla fazu eksperimenata. Spomenička topografija koja se izrađuje u pojedinim pokrajinama teritorijalno objedinjava podatke iz velike inventarizacije, ali ne isključuje sve ove prethodne oblike rada.

Iz diskusije o inventarizaciji bilo je vidljivo da su referenti iznijeli osnovne elemente o inventarizaciji u svakoj od zemalja, da je situacija u Jugoslaviji prikazom jedne od veoma važnih zajedničkih akcija, uz dopunsko izlaganje *M. Kolarića* o inventarizaciji šteta na graditeljskom nasljeđu kod elementarnih nepogoda i katastrofa, ipak nedostatna za razumijevanje kompleksnosti prakse i da je prikaz situacije u Njemačkoj bio suviše opterećen povijesnim prikazom razvitka ideje o inventarizaciji. Zaključak da treba sukcesivno nastavljati započete procese i težiti prema integraciji podataka, kako bi se dobio što potpuniji pregled nad graditeljskom baštinom, više je nego značajan.

Podtema o *dokumentaciji* obuhvatila je znatno širi dijapazon problema u kome je njemačka strana sustavnije izložila svoja iskustva koncentrirajući se na pitanja dokumentacije arheoloških iskopavanja, radova na pojedinim zgradama i restauratorskih radova na umjetninama. Naši su stručnjaci više govorili o zaštitnim radovima nego o dokumentaciji spomenika ili radova, tako da se nije postigla onolika zaokruženost teme koliko je bilo moguće. *Dr A. Haffner* je uz niz primjera na različitim vrstama arheoloških nalaza interpretirao razne metode istraživanja i dokumentacije naglašavajući opasnost za arheološke lokalitete od svih oblika izgradnje u prostoru. *Dr L. Dasser* je na primjerima drvene polikromirane plastike, zidne slike i slika ne i plastičke dekoracije u unutrašnjosti dvoraca i crkava objasnio metode istraživanja i radova s popratnom dokumentacijom. Potvrdio je osnovnu pretpostavku potrebe što preciznijeg poznavanja i dokumentiranja materijala spomenika i okolnosti u kojima on živi na način koji će najmanje dirati u strukturu spomenika. Na istim primjerima pokazao je domete istraživanja, dokumentiranje slojevitosti, interpretaciju integracije slojeva i napokon koncepciju obnove koja se temelji na valorizaciji, interpretaciji dokumentacije i konzultiranju ostalih izvora podataka. Osnovna je premisa da dokumentacija mora biti točna i pouzdana, mogućnošću provjere, dok je pristup obnovi stvar interpretacije. Karakteristično je da se u Bavarskoj jedan primjerak dokumentacije o radovima na spomeniku daje vlasniku spomenika. Napokon je *dr E. Burmeister* sustavno izložio probleme zahvata i dokumentacije na pojedinačnim objektima graditeljskog nasljeđa. Naglasio je nesrazmjer između dokumentacije monumentalne arhitekture i velikog broja stambenih povijesnih zgrada u grado-

vima. Za ove prve je temeljna dokumentacija uglavnom provedena. Ističući osnovna pristupna stanovišta kod restauriranja objekata graditeljskog nasljeđa kao što su: saniranje konstrukcije, građevne mjere za dopunu i proširenje zgrade, promjena tehničke opreme, restauriranje pojedinih dijelova, restauriranje umjetničkog izgleda i napokon oblikovanje ambijenta u kome se objekt nalazi, on je naglasio deskriptivnu ulogu dokumentacije koja praktički znači sakupljanje, izbor i čuvanje informacije o dotičnom objektu. Dokumentacija obuhvaća sve mjere koje su poduzete da se objekt zaštiti. Naročito afirmira potrebu timskog rada i osposobljavanja arhitekata za ove zadatke.

S naše je strane *dr T. Marasović* u dijelu svog izlaganja govorio o dokumentaciji graditeljskog nasljeđa u okviru provedbenih urbanističkih planova kroz aktivnu zaštitu. Iznio je poznata iskustva Splita, Dubrovnika i drugih naših gradova, ali se zadržao samo na razini provedbenog plana nagovještavajući mogućnost ujednačavanja dokumentacije na primjeru Fisterova topografskog kartona. *V. Tatić* i *T. Pejović* su više govorili o radovima i potrebi dokumentacije spomenika kod velikih javnih radova i dislokacije spomenika nego o konkretnoj specifičnosti takve dokumentacije, tako da je i diskusija o njihovim izlaganjima bila više usmjerena prema radovima i njihovoj opravdanosti (Lepenski vir, Piva) nego prema problemima dokumentacije. *B. Živković* i *A. Etheni* govorili su o dokumentaciji zidnog slikarstva u manastirima i radova na njegovoj zaštiti. Živković je iznio konkretan sustav dokumentacije, sheme, kartone i sustav radnih crteža, a posebno je zapažen prijedlog kolega iz Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture Srbije da se uvedu simboli za označavanje ugroženosti, oštećenja i intervencija na zidnom slikarstvu, kako bi grafički prilozi bili pregledniji i jedinstveno opisani, dok je Etheni više uznastojao na radovima nego na dokumentaciji radova. Vrlo je koristan i informativan bio prilog *Lazara Šumanova* koji je iznio konkretne primjere uvođenja novog sustava u obradbi, sistematiziranju, čuvanju i korištenju dokumentacijske građe u Makedoniji. To je prvi korak prema primjeni automatske obradbe podataka, a traži izradbu pravilnika, uputstava i standarda u izradi dokumentacije. Taj se prilog izvrsno vezao uz prvi dio *mojeg* izlaganja o principima i metodama dokumentiranja spomenika kulture, gdje je definiran teorijski okvir do-

kumentacije kao osnovnog izvora informacija o spomenicima kulture.

Diskusija je otvorila niz pitanja koja su još nedefinirana u obje zemlje, kao što je propisivanje oblika dokumentacije, jedinstvenih sustava obilježavanja stanja, vrsta oštećenja i provedenih radova na spomenicima, posebno kod restauratorskih i istraživačkih radova, autorskih prava nad izrađenom dokumentacijom i preciziranje opsega znanja o dokumentaciji i istraživanjima spomenika kulture u programima školovanja stručnjaka za ova zanimanja.

Podtema o *informacijama* kretala se od teorijskih pristupa i iskustava na planu komunikacija i informacijskih sustava, što su izlagali naši stručnjaci do praktičnih rezultata dobre informiranosti i provođenja društvenih akcija na zaštiti spomenika kulture, koje su iznijeli njemački kolege.

U svojem izlaganju je *J. Ristov* definirao odnos postojećeg komunikacijskog sustava u Jugoslaviji sa zaštitom spomenika kulture karakterizirajući ga dinamičnošću i komunikacijskom otvorennošću u okviru komunikacijskog policentrizma. Naglasio je uvijek prisutan sukob interesa na relaciji staro — novo i nužnost postupnog pomaka od informiranja preko stvaranja javnog mijenja do definiranja interesa. Teorijski je obradio karakteristike dijalektičkih suprotnosti koje djeluju u društvenim procesima, pitanja društvenog komuniciranja u samoupravnom opredjeljenju, utjecaj društva na spomenike kulture, proces podružtvljavanja zaštite i, napokon, društveno komuniciranje u samoj oblasti zaštite spomenika kulture. *Ja* sam govorio o dokumentaciji u informacijskom trokutu što ga čine stvaranje, čuvanje i korištenje dokumentacije, obradivši posebno objekte i subjekte dokumentacije, načine, metode i sredstava dokumentacije. Postavio sam centralno pitanje standardizacije i zatim diseminacije standardiziranih podataka na sve potencijalne korisnike, da bih na kraju predložio određene organizacijske oblike koji bi se vrlo lako mogli uklopiti u svjetsku informativnu mrežu.

*H. Haas* je izložio iskustva pokrajine Rheinland u širenju informacija o spomenicima kulture, organiziranju društava i akciji za izravan zaštitni angažman na spomenicima pokazujući sve kvalitete privatnih i građanskih inicijativa. Veliki je broj popularnih publikacija o spomenicima svih vrsta. Mogu se kupiti popisi spomenika opremljeni slikom, opisom i kartografskim podatkom za svaki od 9000 takvih objekata. Organiziraju se izložbe o

radovima na spomenicima u prostorima velikih banaka. Veći se radovi predstavljaju konferencijama za štampu. Veoma su bliski kontakti s novinarima i radiom. Intervjui daju čudesne rezultate. Škole koriste velike serije dijapozitiva o spomenicima kulture koji su popraćeni adekvatnim tekstovima. U animiranju javnosti sudjeluju i narodna sveučilišta, zavičajni instituti, društva i političke organizacije. Dva puta mjesečno se organiziraju informativna sredstva po Kölnu, a u obliku letka obrađeno je nekoliko kombiniranih pješačko — biciklističkih itinerera, sa stazama koje su ucrtane u kartu predjela. Uz spomenike su table s informacijama.

Nakon završne diskusije usvojen je izvještaj o rezultatima savjetovanja, u kome je naglašen visok stupanj važnosti inventarizacije, dokumentacije i informacija u zaštiti spomenika kulture. Istaknut je sličnost u metodama dokumentacije i inventarizacije, kao i srodnost problema zbog federativnog uređenja obiju država. Potvrđena je nužnost potrebe za disperzijom informacija o spomenicima i istaknute razlike u metodama. Posebice je potcrтана korisnost nastavka stručnih kontakata između dvije zemlje i održavanja srodnih stručnih savjetovanja.

## Spomenici kulture i potres od 16. ožujka 1982. u Hrvatskom zagorju

Branko Lučić

*Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb*

Među elementarnim nepogodama, koje mogu zadesiti spomenike kulture, potres je nedvojbeno najstrašniji. U našoj se zemlji javljaju potresi tako često da ne dospijemo asanirati spomenike na jednom području a već su prouzročene nove štete na drugom kraju. Tako smo tek započeli obnovu nekoliko spomenika u Dubrovniku (stradalih u proljeće godine 1979), a već je 16. ožujka ove godine potres u Hrvatskom zagorju nanio znatne štete spomenicima kulture toga područja. Razumljivo da služba zaštite spomenika kulture mora u takvom slučaju odmah započeti radove na stradalim spomenicima. Tako je i nakon potresa od 16. ožujka 1982. g., s epicentrom u području Novog Marofa jačine do 8 stupnjeva Mercallijeve (MCS) ljestvice, nakon prvih obavijesti o posljedicama potresa (kako u epicentru tako i na rubovima njegovih amplituda), Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagre-

bu već 18. ožujka otputio prvu ekipu na područja općine Ivanec, Novi Marof i Zlatar Bistrica.

Idućeg dana, tj. 19. ožujka, Zavod je uputio na teren tri ekipe konzervatora u sastavu: inženjer građevinstva, inženjer arhitekture, povjesnik umjetnosti i fotograf. Iste ekipe su radile na terenu i 22. ožujka. Zadatak tih ekipa bio je upoznavanje stanja spomenika na području zahvaćenom potresom. Ekipe su radile na temelju jedinstvenog upitnika koji je za ovu priliku bio skraćeni upitnik o šteti od potresa, koji se je upotrebljavao u Crnoj Gori i dubrovačkom primorju nakon potresa godine 1979. Uz popunjavanje upitnika rađene su i skice oštećenja kako i fotografije. Na području 12 općina obišeno je ukupno 95 objekata viših spomeničkih kategorija. Nakon prvoga pregleda načinjen je prethodni izvještaj o oštećenjima na temelju kojih su objekti razvrstani po stupnju oštećenja u 4 grupe slijedećih značajki:

*I. grupa:* Veoma oštećeni objekti, čija je osnovna slika oštećenja djelomična urešenost s izrazitim pukotinama na konstruktivnim elementima. Pukotine pokazuju karakteristične smjerove koji upućuju na daljnju ugroženost dijelova ili cjeline objekta. Nadalje je značajno deformiranje konstrukcija (ispupčenja, pomak položaja, torzije, odvajnje spojeva dviju konstrukcija i njenih elemenata, i sl.).

*II. grupa:* Objekti s pukotinama i jačim (razgranatim) risevima na konstruktivnim dijelovima (nosivim zidovima, svodovima, stropovima, krovnoj konstrukciji, podnožjima i temeljima) uz popratno oštećenje površina (otpalim manjim fragmentima), odnosno oštećenje zidnog slikarstva i inventara, prozorskog stakla i sl.

*III. grupa:* Objekti u kojima su nastale manje, odnosno aktivirane i proširene starije pukotine i risevi s manjim ljuštenjem i osipanjem žbuke iz slojeva pukotine, odnosno njezine zone te laganija oštećenja površina, naročito obojenih i oslikanih.

*IV. grupa:* Objekti na kojima nije primijećeno oštećenje od potresa. Nakon dobivenog prvog pregleda šteta moglo se je akciju dalje usmjeravati na metodološki već savladanu procjenu štete na spomenicima kulture, tim više jer su i neke općine odmah prosljedile zahtjev Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu za popisom i procjenom štete. Taj zahtjev je veoma logičan, budući da se na spomenicima ne može primijeniti isključivo utilitarni kriterij. Stoga je trebalo odmah formirati ekipe za procjenu štete na spomenicima kultu-

re. Uz osoblje Zavoda za zaštitu spomenika trebalo je uključiti i one stručnjake, inženjere građevinarstva koji su radili istu vrstu posla u Crnoj Gori (kao stručna pomoć SR Hrvatske) g. 1979. i na dubrovačkom području g. 1980., tj. sa stručnjacima Zavoda za arhitekturu Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu.

Republička samoupravna interesna zajednica u oblasti kulture u cijelosti je prihvatila prijedlog Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu. Odmah se uz puno zauzimanje Zavoda za arhitekturu pod vodstvom sveuč. profesora dipl. ing. građ. Josipa Jelovca i dipl. ing. arh. Božidara Uršića prišlo organiziranju niza ekipa koje su detaljno obradile, prema već spomenutim obrascima za popis štete na spomenicima kulture, slijedeće objekte:

### *Općina Ivanec*

1. Lepoglavska Purga — kapela Sv. Jurja
2. Klenovnik — dvorac Drašković (bolnica)
3. Bednja — župna crkva
4. Margečan — župna crkva
5. Trakošćan — dvor (muzej).

### *Općina Krapina*

1. Krapina — župna crkva
2. Krapina — Franjevački samostan
3. Krapina — franjevačka crkva Sv. Katarine
4. Krapina — zavjetna crkva na Trškom Vrhu
5. Krapina — trijem zavjetne crkve na Trškom Vrhu
6. Krapina — »Stari grad« (muzej).

### *Općina Križevci*

1. Gornja Rijeka — dvor (škola)
2. Glogovnica — župna crkva
3. Kalnik — župna crkva

### *Općina Novi Marof*

1. Remetinec — župna crkva
2. Remetinec — župni dvor (bivši samostan)

### *Općina Varaždin*

1. Varaždin — »Stari grad« (muzej)
2. Varaždin — Franjevački samostani (đački dom)
3. Varaždin — Franjevački samostan sa crkvom
4. Varaždin — palača Patačić
5. Varaždin — kazalište.

### *Općina Zaprešić*

1. Marija Gorica — župna crkva

### *Općina Zelina*

1. Bedenica — župna crkva
2. Novo Mesto — kapela Sv. Petra i Pavla
3. Prepolno — kapela Sv. Barbare.